

Η Δημοκρατία της Ισότητας, στοιχείο απαραίτητο για την οικοδόμηση της δημοκρατίας*

της Elisabeth G. Sledziewski**

«Η γυναίκα είναι το μέλλον του άνδρα», έγραψε ο Γάλλος ποιητής Αραγκόν. Ακριβώς στο νόημα αυτής της ιστορικής σχέσης μεταξύ των δύο μερών του ανθρωπίνου γένους θα ήθελα να τοποθετήσω την παρέμβασή μου, για να βεβαιώσω ότι η δημοκρατία χωρίς τις γυναίκες ανήκει στο παρελθόν και ότι η δημοκρατία της ισότητας είναι το μέλλον. Όχι μόνο το μέλλον των γυναικών πολιτών αλλά και το μέλλον των ανδρών πολιτών και της ιδιότητας του πολίτη, γενικά.

Μ' αυτή την έννοια, εδώ στην Αθήνα, όπως στο Σεμινάριο που οργανώθηκε ακριβώς προ τριετίας στο Στρασβούργο από το Συμβούλιο της Ευρώπης, με θέμα τη Δημοκρατία της Ισότητας, θα έλεγα ότι η γυναίκα είναι το μέλλον του *δήμου*.

Αυτή η διαβεβαίωση στηρίζεται πάνα σε πολιτικούς συλλογισμούς, που θα αναπτυχθούν και από μένα και από άλλους κατά τη διάρκεια αυτής της διάσκεψης, αλλά και σε μια εξέταση των πραγματικών ιστορικών συγκυριών. Και θα αρχίσω από αυτό το σημείο, υπογραμμίζοντας ότι η οικοδόμηση της δημοκρατίας γνωρίζει αυτή τη στιγμή ευνοϊκές συνθήκες για μια κριτική αναδρομή στην ίδια της την πορεία, στους ίδιους της τους στόχους.

Για να χρησιμοποιήσω μια λέξη του ελληνικού φιλοσοφικού λεξιλογίου, ο *καιρός* είναι πρόσφορος για μια συνειδητή εξέταση όλων εκείνων που λείπουν από τη δημοκρατία μας, ώστε αυτή να αποκτήσει το πραγματικό της νόημα και, ιδιαιτέρως, εκείνης της αντίφασης που την παραμορφώνει: της παράλογης απουσίας, επίμονης αλλά πάντοτε ανεκτής, σε όλους τους χώρους δημοκρατικής πρακτικής του μισού πληθυσμού του *δήμου*, του συνόλου των πολιτών, δηλαδή των γυναικών.

Αφού σημείωσα το επίκαιρο αυτού του ερωτήματος για την ασυνέπεια μιας δημοκρατίας χωρίς γυναίκες, θα

έρθω στο κυρίως αντικείμενό της και στα επιχειρήματα που θεωρώ απαραίτητο να αναπτύξω για τη δημοκρατία της ισότητας, η οποία είναι στοιχείο αναγκαίο για την οικοδόμησή της, που δεν έχει μέχρι σήμερα επιτευχθεί.

Η δυτική δημοκρατία, με το σύστημα της των αξιών και των θεσμικών της ρυθμίσεων, δεν προσφέρει πλέον παγκοσμίως αξιόπιστο ανταγωνισμό μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Ούτε καν στα πολιτικά συστήματα που την εμπνέουν στην πράξη, ούτε ακόμη σ' αυτούς που, περιφρονώντας τις αρχές της, δε ριψοκινδυνεύουν πια μια ρητή αμφισβήτηση της νομιμότητάς της. Δικτάτορες, εξερευνητές, μαφιόζοι, τρομοκράτες, απολυταρχικοί κληρικοί, μισοφόροι, σκίινχεντς: είναι μακρός ο πίνακας αυτών που, μέσα σ' αυτό τον κόσμο, κακοποιούν και απειλούν το δημοκρατικό πολιτισμό. Αλλά η μοίρα του τέλους του αιώνα μας είναι ότι κανείς απ' αυτούς δεν μπορεί να προτείνει στον κόσμο ένα σχέδιο μεταλλαγής, όπου τα μεγάλα οικονομικά αξιώματα, ισοπολιτικά και πλουραλιστικά, της δημοκρατίας θα αποδοκιμάζονται ευρέως.

Είναι πραγματικά τύχη ότι, αυτή εδώ τη στιγμή, που είναι μετέωρη μεταξύ των αιώνων, μεταξύ των πολέμων, η δημοκρατία οφείλει, και θα οφείλει ακόμη, να καθοδηγεί. Αντί να δει κανείς ένα αβέβαιο τέλος της ιστορίας, φανταζόμενος συγχρόνως την πλήρη πραγματοποίηση της δημοκρατίας και

την οριστική ευδαιμονία των δημοκρατών, θα ήταν σωστό να εκμεταλλευτεί τη σιωπή των ιδεολογιών, για να προσφέρει στη δημοκρατική συνείδηση αυτή τη σπάνια ευκαιρία μιας επιστροφής σ' αυτή την ίδια, σ' αυτό που της απομένει να επιχειρήσει, για να πραγματοποιήσει με τρόπο αυθεντικό το νόημά της. Τη στιγμή που οι λαοί του παλαιού σοσιαλιστικού μπλοκ, απελευθερωμένοι από μια κηδεμονία που αποκτηνώνει, πολιτικά και ηθικά αποδεδμευμένοι, αποβλέπουν προς το δυτικό δημοκρατικό πρότυπο, είναι ουσιώδες ότι αυτοί που είναι οι φορείς, οι υπεύθυνοι ενώπιον της ιστορίας, αποφεύγουν τις παγίδες της θριαμβολογίας και διερωτώνται για το κύρος της. Θα συμπεριφέρονται έτσι όχι προς φαισάιους της δημοκρατίας οι οποίοι υψώνουν το λάβαρο της τελειότητάς τους, αλλά προς αληθινούς δημοκράτες, οι οποίοι συναισθάνονται ότι οι συνθήκες για μια πραγματική άσκηση δυνάμεως από όλο το λαό είναι πολυάριθμες, σύνθετες, και επομένως δύσκολο να ευδοκιμήσουν. Οφείλουν, λοιπόν, οι απλοί δημοκράτες να θέσουν σήμερα το ερώτημα των ορίων και των ελλείψεων μιας δημοκρατίας, η οποία, και το είναι ισχυρά θεμελιωμένη στο έδαφος της ιστορίας, ακόμη οικοδομείται.

Ποια δε θα έπρεπε να είναι αυτή η απλότητα μπροστά στην πιο αυταπόδεικτη αντίφαση, του οικουμενικού

* Το κείμενο αυτό είναι από την Ευρωπαϊκή Διάσκεψη των Αθηνών, 2-3.11.1992, με θέμα: «Γυναίκες στην Εξουσία».

** Η Elisabeth Sledziewski είναι καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Robert Schuman του Στρασβούργου.

μας συστήματος, του ισοπολιτικού και πλουραλιστικού: η de facto επιμονή σε ένα απαρχαίντ φύλου σχετικά με τη συμμετοχή του στην πολιτική ζωή, τη μαζική άρνηση στα αιτήματα για συζήτηση και για δημοκρατικές αποφάσεις από μέρους του μισού των πολιτών!

Χωρίς να θέλω βέβαια να προκαλέσω την αγανάκτηση και την κινητοποίηση των δημοκρατών, γυναικών και ανδρών, πρέπει να πω ότι ο παραλογισμός αυτός έχει με ευκολία αποδοθεί στις οπισθοδρομικές νοοτροπίες. Έχει πολύ συχνά θεωρηθεί ως ένα κοινωνικό φαινόμενο και, κατά συνέπεια, έχει χρησιμοποιηθεί είτε σαν ανάκριση, είτε σα μομφή ενός ευσεβούς πόθου που τα ήθη αποφασίζουν πώς θα εξελιχθεί.

Η κοινή γνώμη, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπως άλλωστε η πλειονότητα της υπεύθυνης εθνικής πολιτικής των κρατών, υιοθετούν σ' αυτό το θέμα χαμηλούς τόνους, αφήνοντας στα φεμινιστικά κινήματα και στις διεθνείς οργανώσεις τη φροντίδα να θέσουν ερωτήματα που ενοχλούν. Έχει αφηθεί, λοιπόν, σχεδόν αποκλειστικά σ' αυτές τις τελευταίες το δικαίωμα να τολμούν να ενοχοποιούν την ίδια τη δημοκρατία μας, να ξανακατηγορούν τις αντιλήψεις και τις τυποποιήσεις που ευνοούν μια τέτοια απόκλιση από τις αρχές της, με μια λέξη, να πάρουν στα σοβαρά τον πολιτικό ύπνο των γυναικών σα σύμπτωμα μιας βαθιάς στερήσεως, μιας σοβαρής δημοκρατικής ελλείψεως, που αποτελεί πηγή όχι λιγότερο σοβαρών δυσλειτουργιών.

Ενώ η Ευρώπη των ελευθεριών ανοίγεται στα πολλαπλά αιτήματα των λαών των τραυματισμένων από τον υπαρκτό σοσιαλισμό και τους προσφέρει την πανοπλία της δημοκρατικής της εμπειρίας, δε θα υπήρχε μια συμπληρωματική αιτία να αναρωτηθεί για μια τέτοια στέρση, για μια τέτοια έλλειψη, λέγοντας τιμίως και ειλικρινώς ότι αυτό το μερίδιο της πολιτικής πείρας δεν είναι, επομένως, ένα πρότυπο για εξαγωγή; Αλλά ποιος προσπάθησε μ' αυτή τη γνώμη, μ' αυτά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, μ' αυτή την κατηγορία της δυτικής πολιτικής να παραιτηθεί για μια στιγμή από την υπεροψία του, για να σκεφθεί τα ποσά που δημοσιεύθηκαν τον Αύγουστο του 1990 από τη Διακοινοβουλευτική Ένωση της Γενεύης, καταγράφοντας μια γενική απώλεια του ποσοστού επί

τοίς εκατό των γυναικών που εκλέχθηκαν στις πρώτες ελεύθερες εκλογές του μετασοσιαλισμού, στη Ρουμανία (34,3% σε 3,5%), στην Τσεχοσλοβακία (29,5% σε 6%), στην Ουγγαρία (20,9% σε 7%), στη Βουλγαρία (21% σε 8,5%), στην Ανατολική Γερμανία (32,5% σε 20,5%);

Στην Ανατολή όπως και στη Δύση, και, πρέπει να το πω αμέσως τώρα με θάρρος, στο Νότο όπως στο Βορρά, οι λαοί που διεκδικούν τη δημοκρατία οφείλουν να αντιμετωπίσουν τη σκέψη του σκανδάλου που μπορεί να προκληθεί από τον πολιτικό αποκλεισμό των γυναικών στο ίδιο το εσωτερικό ενός συστήματος που στηρίζεται στην κυριαρχία όλων των πολιτών. Και, καλύτερα, από το να υποκλέπτει κανείς αυτή την ερώτηση με το πρόσχημα ότι ο προαναφερθείς αποκλεισμός δε λειτουργεί de jure, αλλά μόνο, αν μπορεί να το πει κανείς, de facto, αρμόζει να την τοποθετεί στο επίπεδο των αρχών του πολιτικού δημοκρατικού δικαίου, χωρίς να φοβάται την πιο γενική της έκφραση: τί είναι, λοιπόν, μια δημοκρατία στην οποία το μισό του *δήμου* αποχωρεί από την αγορά και τη συνέλευση; Ποια αξιολογία μπορούν να εμπνεύσουν οι κανόνες δικαίου που δεν είναι ακόμη σε θέση να εφαρμοστούν;

Η δημοκρατία, άσκηση κυριαρχίας, δηλαδή τέχνης να κυβερνά κανείς την πόλη, από το *δήμο*, δηλαδή το σύνολο των πολιτών, δεν πραγματοποιείται με τρόπο αληθινό παρά μόνο αν όλος ο λαός ασκεί αποτελεσματικά αυτή την τέχνη, δηλαδή αν ο λαός ασκεί την πολιτική. Είναι αυτό που διατύπωνε με πάθος εδώ και 2.400 χρόνια ο ιστορικός Θουκυδίδης, βάζοντας στο στόμα του Περικλή μια περιγραφή Αθηναίων δημοκρατών, γνωστή ακόμη στους σημερινούς Έλληνες, και ιδιαίτερος αυτές τις λέξεις: «Ένας άνδρας που δε μετέχει στην πολιτική δεν αξίζει να θεωρείται φιλήσυχος πολίτης αλλά άχρηστος πολίτης». Τα κριτήρια της συμμετοχής στην πολιτική ζωή και, επομένως, στην άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων έχουν βέβαια εξελιχθεί από την εποχή της εμφανίσεως της περιορισμένης δημοκρατίας, όπως αυτή επινοήθηκε κατά την αρχαιότητα, και έχουν επεκταθεί στην κοινωνία και στο φύλο. Αλλά ο κανόνας έχει πάντοτε ισχύ. Ο λαός είναι ένα πολιτικό πρόσωπο ομοιογενές, είναι το πρόσωπο όλου ανεξαιρέτως του λαού που οφείλει να ασκεί τη δημοκρατική

κυριαρχία. Μόνο που αυτή η άσκηση δεν είναι δημοκρατική και αυτή η κυριαρχία δεν είναι κυριαρχία. Ένας πολίτης, μια πολιτίς, που δεν ασχολείται με την πολιτική είναι βάρος για την πόλη, γιατί αυτός ή αυτή θέτει τη δημοκρατία σε αντίθεση με το πραγματικό της νόημα και αποτυπώνει την ασυνέπεια στο πιο ευαίσθητο σημείο της πολιτικής της ταυτότητας: Ο ή η πολίτης αποδεικνύουν με τη νωθρότητά τους ότι κακώς η δημοκρατία εμπιστεύτηκε την άσκηση της πολιτικής τέχνης σε όλους τους πολίτες και, επομένως, ότι τα καθεστώτα που περιορίζουν την κυριαρχία στους προνομιούχους κάνουν μια συνετή επιλογή. Αλλά αν δεχθούμε ότι όποιος αρνείται την πολιτική ζωή αποτελεί πλήγμα για τη δημοκρατία, τί θα μπορούσαμε τότε να πούμε για ένα καθεστώς δημοκρατικό που το ίδιο προκαλεί και υποστηρίζει αυτή την άρνηση; Δεν υπάρχει περίπτωση να υποψιαστεί κανείς ή την αποτελεσματικότητα ή τη νομιμότητά της και, με κάθε τρόπο, τη συνοχή της, όταν είναι φανερό ότι δημιουργεί εντυπώσεις αντίθετες προς τους σκοπούς που βεβαιώνει ότι ακολουθεί και ότι προσαρμόζεται τελείως; Είναι ακριβώς αυτό που συμβαίνει σε μια δημοκρατία που, όπως η δική μας, δέχεται τις γυναίκες στο δίκαιο της πολιτείας, αλλά δέχεται επίσης, χωρίς σημαντική δυσκολία και ελαχιστοποιώντας το πρόβλημα, ότι αυτές, οι τελευταίες, δεν το ασκούν παρά περιθωριακά. Μια τέτοια δημοκρατία παρουσιάζει στοιχεία εναντίον του ίδιου της του πεδίου δράσεως, ακόμη και αν μέσα στο ή στα πεδία αυτά, που φαινομενικά υστερεί κανείς, ενδεχομένως προσωρινά, σε αγωνιστικότητα.

Από αυτές τις ανακολουθίες οι δημοκράτες δεν θα καταλήξουν στην έλλειψη κύρους των δημοκρατικών αρχών. Αλλά θα έχουν συχνότατα την αντίστροφη επιθυμία, να τις θεωρούν αρκετά σταθερές και αρκετά άψογες, ώστε να μην οφείλουν να λογοδοτήσουν για την κακή τους εφαρμογή. Θα υπηρετούσαν εντούτοις καλύτερα τη δημοκρατία, αν είχαν το θάρρος να θέσουν και πάλι υπό κρίση την ίδια τη διατύπωση των προαναφερθεισών αρχών και αν έκαναν το σύνολο της όλης υποθέσεως αρκετά απλό. Σ' αυτό το επίπεδο πρέπει να αναζητήσει κανείς αν όχι την αιτία των διαταραχών του συστήματος, τουλάχιστον τον τρόπο της διορθώσεώς τους. Αν πλαισιω-

θεί, λοιπόν, το δημοκρατικό κράτος δικαίου από την πλευρά των ορισμών και των αξιωμάτων, θα οδηγηθεί επωφελέστερα η έρευνα. Γι' αυτούς θα συζητηθεί η υπόθεση μιας υποεκτίμησης και μιας υποεξέτασης της διπλής οντολογικής ταυτότητας των πολιτών.

Τα σημαντικά κείμενα πολιτικού δημοκρατικού δικαίου αγνοούν πράγματι την ύπαρξη των δύο φύλων. Αυτή η άγνοια πλησιάζει, ταυτόχρονα, μια πολιτική λογική η οποία ταιριάζει να εκτιμηθεί, ακόμη και αν της έχουν ως εδώ αποδώσει υπερβολικές συνέπειες και ένα κλίμα μορφωτικό, που σήμερα είναι άχρηστο, αυτό των αρχών του σύγχρονου δημοκρατικού πολιτισμού και μιας κοινωνίας παθητικά σεξιστικής. Δεν πρέπει λοιπόν να ξεχνάει κανείς ότι ένα σημαντικό μέρος της γενίκευσης που προβάλλεται στα θεμελιώδη κείμενά μας οφείλεται, απλούστατα, στο γεγονός ότι οι συγγραφείς τους δε σκέφτονταν καθόλου τις γυναίκες συγγράφοντας και δεν έβλεπαν καμιά λογική για να προσδιορίσουν, να διαχωρίσουν τους χρησιμοποιούμενους τύπους. Γι' αυτούς άντρας σήμαινε αναγκαστικά ισχύ. Αλλά, βέβαια, υπάρχουν πιο ευγενείς προθέσεις στα κείμενα αυτά που δεν κάνουν διάκριση φύλου.

Ενονόματι της γενίκευσης που τους εμπνέει και για να απαλλαγούν από ένα σύστημα με κάστες και διακρίσεις, από το οποίο ο δημοκρατικός πολιτισμός προτίθεται να αποβάλει όλα τα ερείπια, τα θεμελιώδη κείμενα αποφεύγουν εντελώς να αναφέρουν, και πολύ περισσότερο να λάβουν υπόψη σε πολιτικό επίπεδο, τις εξωπολιτικές ιδιότητες των πολιτών, στην προκειμένη περίπτωση το φύλο, για να μη δημιουργήσουν προηγούμενο, παρά μόνο σε πολιτική ιδιότητα, κατηγορηματική, αφηρημένη. Δηλαδή στην κύρια έννοια, χωρισμένη από τη φύση και από τις κοινωνικές αναφορές. Οι πολίτες που δικαιούνται να έχουν πολιτικά δικαιώματα μοιάζουν, μέσα στο πλαίσιο της δημοκρατικής κωδικοποίησης, μ' αυτούς τους εκλεκτούς της χριστιανικής ζωγραφικής χωρίς ένδειξη φύλου, τους στυλιωμένους, τους πεθαμένους από ανία, οι οποίοι μόλις υποτίθεται ότι κέρδισαν την αιώνια ζωή. Και οι κολασμένοι, άντρες και γυναίκες περισσότερο από ποτέ, παρδίδονται σε κτηνώδεις αστεϊσμούς μέσα στους λέβητες της κολάσεως!

Βέβαια, η αφαίρεση της ένδειξης

του φύλου είναι θεμελιώδης και αναγκαία για την παγίωση ενός κράτους δικαίου, εμπνεομένου από την απαίτηση της ισονομίας, της ισότητας ενώπιον του νόμου. Αλλά ο ορισμός των πολιτικών ιδιοτήτων του πολίτη πρέπει να στηρίζεται πάνω σε μια μορφή ξεκαθαρισμένη από όλους τους άλλους προσδιορισμούς, που εγγυάται ότι αυτοί δεν επιστρέφουν σε μια διαφοροποιημένη μεταχείριση, η οποία κάνει διάκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών, όταν ο νόμος δεν αναγνωρίζει παρά μόνο πολίτες. Αυτή βέβαια η εννοιολογική ανάγκη δεν πρέπει να οδηγήσει στο να ξεχάσει κανείς μια άλλη, που δανείζει στη δημοκρατία όλη την ανθρωπιστική της αξία: την ταυτότητα των μελών του δήμου ως ανθρώπων όντων και την αναγνώριση της υποκειμενικής ύπαρξής της ως σπρίγγματος της πολιτικής τους ιδιότητας· με άλλα λόγια την αποσαφήνιση της σχέσεως μεταξύ ανθρώπου και πολίτη. Αν η δημοκρατία είναι αυτό το πολίτευμα στο οποίο η «λογική» ανθρωπότητα κρίθηκε ικανή να αποκτήσει την ιδιότητα του πολίτη, και στο οποίο αυτή η ιδιότητα μεγάλυνε τώρα τελευταία τις ικανότητες της ανθρώπινης ύπαρξης, τότε η δημοκρατία δε μπορεί πια να υστερεί στο να υποδεικνύει σε όλη της την υπαρξιακή σταθερότητα ποιο είναι αυτό το ον που καλείται να γίνει πολίτης.

Είναι πρώτα-πρώτα άνδρας η γυναίκα. Δε μπορεί παρά να υπάρχει με τη μια ή την άλλη ιδιότητα, έρχεται στον κόσμο, παίρνει θέση στην κοινωνία, συναπαρτίζει την ανθρωπότητα σαν υποκείμενο, ως άνδρας ή γυναίκα, όχι με άλλον τρόπο. Αυτό δε σημαίνει ότι τα έργα του φέρουν πάντοτε τη σφραγίδα του φύλου του: είναι σημαντικό να κάνει κανείς διάκριση εδώ, μεταξύ του όντος και των ιδιοτήτων, μεταξύ μιας οντολογικής ταυτότητας του ατόμου, άνδρα ή γυναίκας, και των χαρακτηριστικών που του ανήκουν ή μάλλον ανήκουν στις δραστηριότητές του, την ιστορία, τον πολιτισμό, τις μορφές των δοσοληψιών του με την κοινωνική ομάδα.

Έτσι όπως χρησιμοποιώ λοιπόν την έννοια της οντολογικής ταυτότητας δεν τη συσχετίζω με την ιδεολογία, που είναι ιδιαίτερως ύποπτη και επικίνδυνη, με την αναλλοίωτη ιδιαιτερότητα του άνδρα και την ανισότητα στις κοινωνικές σχέσεις — ιδεολογία η οποία, απ' απ' όπου κι αν απορρέει, ό-

ποιο φανατισμό και αν υπηρετεί, καταλήγει πάντοτε στο τερατώδες όνειρο ενός κόσμου ανδρών και ενός κόσμου γυναικών υποταγμένου σε μια ξεχωριστή ανάπτυξη! Αυτές οι παρανοήσεις της διπλής οντολογικής ταυτότητας δεν πρέπει, εντούτοις, καθόλου να φοβίζουν τη δημοκρατική σκέψη, ούτε να την οδηγούν στο να διορθώνει την ίδια της την παρανόηση. Είναι καιρός να ανακαλύψει και να αναλάβει τα δυο φύλα του ανθρώπου.

Αυτή λοιπόν η διπλή οντολογική ταυτότητα πρέπει να διακρίνεται σε κάθε κωδικοποίηση αρχών, κανόνων και διατάξεων του δημοκρατικού κράτους δικαίου. Η δημοκρατία της ισότητας αρχίζει από τη στιγμή που το δίκαιο αναγνωρίζει τα δυο φύλα ως στοιχείο συστατικό του ατόμου και αποδώνει στο φυσικό άτομο την ιδιότητα του πολίτη.

Με βάση ακριβώς αυτή την αναγνώριση θα μπορούσε νομίμως να απαιτηθεί η καθιέρωση ενός ξεκινήματος για την ισότητα της συμμετοχής ανδρών και γυναικών στα αιτήματα για συζήτηση και απόφαση. Αυτό το ξεκίνημα της ισότητας δε θα φανεί έτσι ως ένα αντιστάθμισμα τεχνητό και προσωρινό, το οποίο έχει παραχωρηθεί στις γυναίκες, για να τις αποζημιώσει για τις ζημιές που προξενήθηκαν από την αντρική υπερεκπροσώπηση, αλλά ως πολιτική απεικόνιση μιας φυσικής πραγματικότητας: συνοψίζοντας, ένα θεσμικό σύστημα εξίσου φυσιολογικό, όπως αυτό που ρυθμίζει το κοινοβουλευτικό σύστημα και το οποίο εγγυάται μια εκπροσώπηση για κάθε τμήμα του εθνικού εδάφους, για κάθε τμήμα του πληθυσμού που το κατοικεί. Κανείς δεν τόλμησε ποτέ να διανοηθεί να μιλήσει για θετικές διακρίσεις, ούτε ακόμη για ποσοστά, αναφερόμενα σ' αυτή την αμοιβαία σχέση που είναι πιο παλιά και από τη δημοκρατία, μεταξύ ενός φυσικού δεδομένου της διασποράς των πολιτών μιας περιοχής και του προσδιορισμού της εκλογικής εντολής. Κανείς π.χ. δεν έχει ποτέ αρνηθεί ότι ένα τέτοιο σύστημα ευνούσε, ίσως αδικώς, μια περιοχή, μια προσωπική πολιτική, η οποία σε μια άλλη περιοχή δε θα είχε την ίδια τύχη. Εν ολίγοις, κανείς δεν έχει με σοβαρότητα καταγγείλει μέσα στα πλαίσια της αρχής της γεωγραφικής ισότητας μια προσβολή κατά της αρχής της ισότητας. Αυτό, εντούτοις, γίνεται πολλές φορές επ' ευκαιρία του ξεκινή-

ματος της ισότητας μεταξύ των δυο φύλων, εις πείσμα των προσπαθειών που καταβάλλουν οι διεθνείς οργανώσεις, για να αποδυναμώσουν μια τέτοια αντίρρηση, και κυρίως του άρθρου 4 της Συνθήκης του 1979, που εισάγει τη νομιμότητα των θετικών ενεργειών προς όφελος των γυναικών. Αν εγγυηθούμε ότι, συνδέοντας σαφώς το μεγαλύτερο μέρος αυτών των μέτρων με την απλή ιδέα ότι η ισότητα μεταξύ των δύο φύλων είναι φυσιολογική στη δημοκρατική εκπροσώπηση ενός ανάμεικτου λαού, και αν πλησιάσουμε αυτή την απαίτηση σ' εκείνη της γεωγραφικής ισότητας, θα κάνομε ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση της δημοκρατίας της ισότητας: ένα βήμα που ο κλασικός δημοκρατικός πολιτισμός απεχθάνεται ακόμη να κάνει, προφασισζόμενος τον ασυνήθιστο και τεχνητό χαρακτήρα των αναφερθέντων μέτρων, που γίνονται αντιληπτά και όντως παρουσιάζονται ως αρνητικά στο δημοκρατικό κράτος δικαίου. Η απόρριψη όρων όπως «θετικές διακρίσεις» η αντικατά-

σταση της έννοιας των ποσοστών με αυτή του ξεκινήματος της ισότητας· η διάκριση μεταξύ μιας ανάγκης ισότητας, ουσιαστικής στη σύγχρονη δημοκρατική απαίτηση, και ορισμένα συγκεκριμένα μέτρα προορισμένα να συνοδεύσουν ή να επιταχύνουν την εγκαθίδρυση μιας δημοκρατίας της ισότητας: κυρίως σημαντικές πράξεις οι οποίες θα συνέβαλαν αναμφιβόλως στο να διαλύσουν τελείως τις παρεξηγήσεις και να συντελέσουν στο να προοδεύσει η ισότητα.

Αλλά, πριν από όλα αυτά, αρμόζει να επαγρυπνούμε, ώστε να μη μιλάμε ποτέ για ικανότητες και ελευθερίες των δημοκρατικών ατόμων, χωρίς να ανακαλούμε στη μνήμη μας ότι τα άτομα αυτά είναι πολίτες, άνδρες και γυναίκες, ή, γενικότερα, ότι ανθρωπότητα σημαίνει άνδρας και γυναίκα. Αυτή η ανάκληση που είναι γεμάτη φροντίδα για αποτελεσματικότητα, περισσότερο συμβολική παρά πρακτική, αποτελεί το καλύτερο μέσο για να περιορίσει τον κατά φαντασίαν «σεξιστή» και είναι πάντοτε έτοιμη να δώ-

σει ισχύ στη σημασία των λέξεων και των κινήσεων της δημοκρατίας. Μπορεί κανείς έτσι να εμποδίσει την άκαιρη εισβολή σε όλα τα κενά του αφηρημένου αμφιλεγόμενου, που στηρίζεται από δογματικούς λόγους των δημοκρατών, και να καταστήσει τελείως αδύνατο τον παλιό κύκλο της μαγείας που μεταμορφώνει το ανθρώπινο σε αρσενικό, κάθε φορά που η πολιτεία του επιτρέπει να ασκήσει τα δικαιώματά του.

Μ' αυτούς τους όρους η δημοκρατία της ισότητας θα θεωρηθεί ως το μέλλον του δημοκρατικού πολιτισμού: όχι όμως «ως μια από τις μακρυνές και προαιρετικές συνέπειές του», καθόριζε προ τριών ετών το Σεμινάριο του Συμβουλίου της Ευρώπης, αλλά ως ένας «όρος απαραίτητος για την ύπαρξη της δημοκρατίας» και για την τοποθέτησή της στους κανόνες των σύγχρονων ιδανικών.

**Μετάφραση από τα Γαλλικά:
Ε. Μπαρμπάτη-Βάρτσου**